

אדריאן לפטוויץ'

מסרתי את השמות של כולם

א.

ביולי 1964, כשהייתי בן עשרים-וארבע, הגיעו חיי בדרום אפריקה לקצם הפתאומי. את האירועים שהביאו לכך גרמתי אני. איש מלבדי אינו נושא באשם. בתהום שנפערה בין המרחק אליו כיוונתי לבין גבול היכולת שלי, בין מה שהיה בידיעתי לבין חוסר המודעות שלי, בין מה שחלמתי עליו לבין מה שיכולתי להכיל, התרסקתי. זה לא קרה בהצנע, אלא בפומבי ולעיני כל מי שהכיר אותי. האירועים שהתרחשו טרפו חיים שעד לאותו רגע היו פעילים, מבטיחים ומחויבים. מסיבות שעדיין איני מביין לעומקן, ניסיתי לעשות דברים שהיו הרבה מעבר לכוחותי, ונכשלתי. השתתפתי בניסיון לשנות את העולם הסובב אותי, אבל בניסיון הזה הרסתי את חיי, בגדתי בחברי ובשותפי למטרה וחיבלתי בדרך בה האמנתי ולמענה פעלתי. האנשים שעד אז האמינו בי וכיבדו אותי החלו לבוז לי. אחרים, בממשלה ובשירותי הביטחון, אלה שקודם לכן ראו בי גורם קיצוני מועד לפורענות, ידעו לבסוף שהייתי שבור ומחוסל. כאשר עזבתי את הארץ אחרי שישה חודשים, דבר לא נותר מאורח החיים שניהלתי בתחילת אותה שנה.

עברו שנים רבות עד שהייתי מסוגל לגעת במה שקרה, לנסות להשלים איתו. אולי עכשיו, משנקברה תועבת האפרטהייד באופן רשמי, הגיע הזמן לעשות זאת. הדברים המובאים כאן הם ניסיון לעסוק בכרוניקה האישית של הפחד, ובה בעת גם בכרוניקה של הכישלון והבגידה.

ב.

ככף התקווה הטובה, במחוז המערבי של דרום-אפריקה, החורף גשום. ימי החורף אינם באמת קצרים מימי הקיץ, אלא שמפאת הקור הם נראים כך. אנשים אינם מרבים לצאת במהלכם מן הבית. מדי פעם אפשר לראות שמים בהירים, כחולים, אבל רוב הזמן מעונן ולח. האדמה כהה וטחובה, גזעיהם של אלוני הכף שחורים ורטובים. אינני זוכר כפור. רק מפעם לפעם התכסו ההרים המעטרים את חצי

האי בשלג. לעתים גם שוליו של הר השולחן היו מלבינים, אבל אף פעם לא ירד שלג על העיר או על פרווריה.

הכף היה מקום מקסים לגדול בו בשנות הארבעים והחמישים, מקום כמעט תמים עם הרים יפים, אקלים נוח וחופים ארוכים. נולדתי למשפחה ליברלית, יהודית. אבי היה רופא שקט ואהוב מאוד; אמי לימדה פסנתר, מדי פעם, עסקה בצדקה ושיחקה ברידג'. אני עשיתי את הדברים שרוב הילדים עשו. הלכתי למה שנחשב בית ספר תיכון טוב (בית ספר ללכנים בלבד באותם ימים), שיחקתי ראגבי וקריקט ברמה בינונית, טיפסתי על הרים בסופי שבוע, שחיתי וגלשתי בימי הקיץ החמים ורכבתי יחף על אופנים. בבית הספר נהייתי משיעורי דרמה ואהבתי להופיע בהצגות.

זו היתה ילדות נפלאה, במיוחד משום שהכף היה חף מהקיצוניות שאיפיינה את רוב הארץ, הן באקלים והן בפוליטיקה. בכל פעם שנסעתי צפונה לבלות את חופשת החורף אצל בני דודי ביוהנסבורג, הדהים אותי קיטובם של הדברים שם: ערבת הדשא היבשה, הקפואה, המרבצים המכווערים של פסולת המכרות, העיר האלימה, האפליה הגזעית חסרת הרחמים. אבל כבר כשהגעתי לגיל העשרה החלו הכוחות הפוליטיים, שמקורם במחוזות הצפוניים של טרנסוואל ואוֹרְנַגְ'ה-פְּרִי־סְטֵיִט את מצעדם דרומה. התחלתי לפתח אז רגש של זעם כלפי היחס לוֹ זכו אחי בני דרום אפריקה תחת משטר האפרטהייד. בסוף תקופת ההתבגרות שלי כתבתי שירה פוליטית מלאת זעם. אני משער כי השתלבותי בפוליטיקה הסטודנטיאלית והארצית עם כניסתי לאוניברסיטה היתה בלתי נמנעת.

בחורפים נושבת בכף רוח צפון-מערבית. פני האוקיינוס אפורים וסמיכים. סערות מטלטלות את הים והוא מצליף בחוף. לפעמים, ביום של ערפל כבד, כשהרוח נשבה בכיוון הנכון, אפשר היה לשמוע קול עמום, חוזר כקינה, צופר הערפל של מולי פוינט באזור גבעת סיגְנֶל, מרחק מיילים רבים. קול הצופר היה מזהיר את הספינות מפני הסכנות במפרץ טייבֶל. לעומת החמימות והפתיות האוורירית של הקיץ, נראו החורפים מסוגרים ומסוכנים ואני הרגשתי לכוד בהם. הקיץ בא תמיד כמפלט.

בעיצומו של חורף כזה בדיוק, ב-4 ביולי 1964, עם שחר, העירה אותי משנתי משטרת הביטחון. חברתי היתה אתי בדירה. הפלישה היתה פתאומית ומאימת. רגע אחד ישנתי, ובמשנהו ניחתו מהלומות על דלת הכניסה. אז הוצפה הדירה הקטנה באנשי ביטחון. הם פתחו מגירות וארונות, הורידו ספרים ממדפים, מיששו חוברות, חיטטו בניירות, קראו מכתבים, בדקו פנקסי כתובות, יצאו למרפסת ונברו שם מתחת לקופסאות.

התברר שהפשיטה הזאת היתה אחת מרבות שנערכו באותו בוקר בכל רחבי הארץ. משטרת הביטחון ערכה חיפוש אחר חומר מרשיע שיקשור אותי לארגון אשר הוצא אל מחוץ לחוק, או לפעילות פוליטית לא חוקית. ככל שידעתי, הדירה היתה "נקייה", חוץ מכמה כתבי עת אקדמיים וספרים שהיו אולי אסורים. אבל טעיתי. שגיאה בסיסית אחת שביצעתי בעבר הניעה את כל שרשרת האירועים שבאו לאחר מכן.

כשנתיים קודם לכן גויסתי לארגון קטן שנודע בשם "תנועת ההתנגדות האפריקאית" (ARM), אם כי שמו המקורי היה "הוועדה הלאומית לשחרור" (NCL). לא הכרתי את כל החברים בו, כיוון שהיה מאורגן במבנה של אזורים ותאים ממורדים לכאורה. שכבת הפעילים כללה אולי 40 אנשים מכל הארץ. היתה גם קבוצה רחבה יותר של תומכים מקומיים ועוד קומץ תומכים מחוץ לגבולות המדינה. המטרה העיקרית של הארגון היתה לחבל במתקנים ציבוריים, כמו עמודי חשמל וכבלי חשמל, במחאה נגד משטר האפרטהייד. הארגון הקפיד לא לסכן חיי אדם. המטרה היתה נאותה בעיני ומן ההיבט הפוליטי חשבתי כי זהו הצעד הבא, הבלתי נמנע. ככל שהיה הארגון קטן, הוא נחל הצלחה גדולה מבחינות רבות. פעילויותיו סיפקו לי מוצא מהתסכול ומחוסר התקווה הגוברים שעוררו בי צורות ההתנגדות המקובלות למשטר. אבל עכשיו יש לי הרגשה לא נוחה, אולי היו אלה הצרכים הפרטיים שלי, שמצאו ביטוי בפעילויות הללו, צרכים שהקשר שלהם לפוליטיקה הארצית היה קלוש. ההסתכנות החשאית עוררה בי התרגשות, והעובדה שביקשו אותי להצטרף - החמיאה לי. ייתכן שהחברות בארגון אף העניקה לי תחושה של חשיבות עצמית, תחושה שאני ראוי. בוודאי היה בכך כדי להקל על רגשי האשמה שהיו לי על כי גדלתי כלבן בעל זכויות יתר בדרום אפריקה. ואולי זה אף הזין בי את השאיפה להיות יותר רדיקלי, נועז ואמיץ, ולהצטייר כמי שעולה על צעירים שבהם ביקשתי להתחרות.

איני יכול לשרטט דיוקן ברור של מניעי, אני יכול רק לומר כי במבט לאחור אני מזהה בהם ערכוביה קטלנית, שלא עלה בידי לפענחה. בכלי דעת החלקתי לתוך סכנה שלא היתה כמידותי ואף לא הייתי מוכן לה.

חודשים לפני אותה פשיטת בוקר, קיבלתי מסמך מהאיש שאימן אותנו כשימוש בפצצות. אם איני טועה, לא היו בו יותר משניים או שלושה עמודים שהציגו במונחים מאוד כלליים את הצעדים שיש לנקוט כאשר מזהים מטרה, ואיך לתקוף אותה. סביר להניח כי המידע נלקח ממדריך צבאי בסיסי. בפשטותו, היה המסמך תמים ומרשיע בעת ובעונה אחת. הסתרתי אותו בתוך ספר שעמד

על אחד המדפים ושכחתי ממנו. בדירה היו המון ספרים, אבל במקריות גמורה בחר איש הביטחון דווקא בספר הזה. הוא דיפדף בו, נתקל במסמך ומסר אותו לסגן ואן דייק, האחראי. לוואן דייק מהענף לתפקידים מיוחדים בקייפטאון יצא שם מטיל אימה. ראיתי אותו בכמה הזדמנויות עוקב מקרוב אחר הפגנות ומפגשי מחאה, תמיד רושם לעצמו דברים. איש רזה שהביט בכולם דרך מסגרת משקפיים שחורה, שהיה יכול לעבור בקלות מתשואול נינוח ויסודי להתקף של זעם. הוא ועוזרו האלים יותר, "ספייקר" ואן דייק, אותו עמדתי לפגוש מאוחר יותר, היו צמד מעורר פלצות.

ואן דייק ריפרף על פני המסמך ונראה כאילו אינו מתעניין בו. מן המקום שבו ישבתי, ממתין שהחיפוש יסתיים, לא יכולתי לראות מהו המסמך וניסיתי להיראות חסר דאגה. האנשים אספו ערימה של ניירות, דו"חות, ספרים ומחשב נייד, ועמדו לקחת אותם עימם לצורך בדיקה נוספת. אז הושיט לי ואן דייק את המסמך ושאל אותי בשקט מה זה. כשראיתי במה מדובר, חשתי גל של פחד שוטף אותי ונסוג. לרגע חשתי כי עולמי עומד להתמוטט. איני זוכר מה בדיוק אמרתי. מן הסתם ניסיתי לשרר שוויון נפש. מילמלתי שזה משהו שמצאתי, או שנתנו לי, שאיני יכול לזכור היכן או מתי, שזה פשוט דבר לא חשוב.

פתאום נעשיתי מודע לקור. קור מבחויץ וקור מבפנים. התחלתי לרעוד והתקרבתי אל התנור החשמלי. "קר, הא? אני רואה שקר לך," אמר ואן דייק. מלותיו שידרו גם איום וגם הבנה. אנשים כאלה, צידי אנשים, יודעים להריח פחד. הייתי מעורב בייבוא של חומר נפץ פלסטי, בפיצוץ עמודי חשמל וכבלי איתות של מסילת ברזל ובניסיון להפיל משדר רדיו. הרשעה בחבלות כאלה, פירושה עונש מאסר של חמש שנים לפחות, עם אפשרות סבירה לעשר או עשרים שנה, ואפילו מאסר עולם. גם מוות בתלייה היה בגדר אפשרות. הייתי בצרות גדולות.

אנשי הביטחון רשמו את שמה של חברתי ואת כתובתה והניחו לה ללכת הביתה. לא הראו שום עניין בה. אף על פי שגם היא היתה חברה בארגון, היא לא היתה מוכרת להם. היא החזיקה חומרי נפץ וחומרים מרשיעים אחרים בדירתה ובמקום מסתור נוסף. היא הבינה שחשוב להעבירם משם.

הם אספו את ממצאיהם וכבת אחת עזבו. תחת רושם הזעזוע שהותיר גילויים, עזיבתם ביכללה אותי. לא הצלחתי לחשוב בבהירות מה קרה או מה עלי לעשות. מה שהתרחש בשעות, בימים, בשבועות ובחודשים לאחר מכן, החרیب את חיי כולנו. אבל אותם רגעים ראשונים, ריקים, לא הכילו כל רמז לעתיד לבוא. אפילו לא שקלתי בריחה, ולא ניסיתי לחשוב לאן כדאי לי ללכת. פחדתי, אבל ההכרה

הרציונלית, הבוגרת, בסכנה שניצבה מולי, טרם החליפה את האשליה - האשליה הילדותית - כאילו שום דבר נורא לא יכול לקרות, כאילו לא עתיד לחול שום שינוי במצב, כאילו כל זה לא היה אמור להתרחש, כאילו כל זה ייעלם. הזמן כאילו נעצר. כמעט מתוך הרגל טקסי התרחצתי והתלבשתי. אני לא זוכר מה התכוונתי לעשות לאחר מכן. קבעתי עם חבר שנעשה יום של טיפוס הרים. היה זה בוקר שבת, מוקדם עדיין, אולי שבע או שבע-וחצי. שקט מאוד. והיה קר.

תוך עשר או חמש-עשרה דקות, אולי פחות, נשמע במדרגות קול רעמי רגליים מטפסות ואנשי הביטחון חזרו. ואז דייק היה חסר נשימה ונרגש, כמעט נלהב. הוא ממש פרח ברגעים כאלה. ראיתי את זה אצלו, מאוחר יותר, בזמן החקירות, בכל פעם שחוקר זוטר הביא לו ידיעות חדשות ממקום אחר. אפשר לומר כי השליטה העצמית שלו היתה מתחזקת במצבי לחץ וריגושים. הוא נכנס שוב אל הדירה והודיע לי כי הוא עוצר אותי, ועומד להגיש בקשה להארכת מעצרי על פי ההוראה (שהיתה אז בתוקף) של מעצר למשך תשעים יום. על פי הוראה זו אפשר היה, לצורך חקירה, להחזיק אנשים בכידוד עד תשעים יום ללא אישום (ואף לחזור על מעצר זה פעם אחר פעם). שבועות אחדים מאוחר יותר שאלתי אותו למה לא עצר אותי מיד כשמצא את המסמך. הוא רצה לחכות ולראות מה אעשה ולאן אלך, אמר. אני לא יודע אם זו האמת, או שמא הבין את משמעות המסמך רק לאחר שחזר אל מכוניתו וקרא בו היטב.

בפועל לא היתה לכך חשיבות. נלקחתי לתחנת המשטרה המרכזית בכיכר קֶלְדוֹן ושם הרשו לי לטלפן לעורך דין (זכות שהיתה שמורה ללכנים, אבל לא תמיד לשחורים). הודעתי שאני עומד להיות עצור בכידוד מכוח חוק תשעים הימים. לקחו אותי לאזור התאים, מעל משרדי התביעה, והוליכו אותי לתוך תא בגודל מטר-וחצי על שניים-וחצי. אז טרקו את הדלת והלכו.

ג.

בעבר יצא שביליתי סופי שבוע בתאים - למען האמת היה זה תמיד אותו תא עצמו, באותה הזדמנות מסוימת - לאחר שנעצרתי בהפגנות או בשביתות שבת. אבל הפעם זה היה שונה. היום שוב איני מצליח לזכור כמעט דבר מן היומיים הראשונים, חוץ מן ההיטלטלות בין תקווה לאימה.

ניסיתי להאמין שלא יוכלו להוציא הרבה ממסמך יחיד. התחלתי להמציא סיפור שיסביר את הימצאותו בדירתי. אני זוכר שאמרתי לעצמי: "טוב, עכשיו אתה יושב על זה חזק ואתה יוצא מזה." לו רק דבקתי בסיפור המסמך שלי מספיק, יכול להיות שבאמת הכל היה מסתדר.

אבל הביטחון העצמי שלי החל להיטלטל לאחור ולפנים כמו וילון ברוח, וגלים של פחד הסתננו בערו, כי היה לי ברור שאין מוצא מהתא, שלא תהיה בריחה נועזת מהמצב. ידעתי גם שאני אשם, אם זו המלה הנכונה, בחשדות נגדי. קיוויתי שעורך הדין אליו התקשרתי יפרסם את הידיעה על מעצרי, כך ששאר חברי הארגון יוכלו לרדת למחתרת או לעזוב את הארץ מיד. זו היתה תוכנית הפעולה שלנו למקרה שמישהו ייעצר.

רוב שותפי בקייפטאון שמעו על המעצר שלי במשך סוף השבוע או מיד לאחריו. שלושה מהם הסתתרו מיד ואז ברחו מהארץ במבצעי מילוט נועזים ביבשה, בים ובאוויר. לאחר שעזבו, הצליחו להזהיר אנשים נוספים ביוהנסבורג ועוד כמה הצליחו לברוח. אני שמח מאוד על כך. ואולם, אחרים לא ברחו. הם חיכו, המשיכו בסדר יומם הרגיל, חלקם במשך חודש כמעט. למה חיכו? אני לא יודע, אף על פי שאני מניח שהייתי נוהג בדיוק כמותם. הרי נשארתי בדירתי כל אותן חמש-עשרה דקות גורליות, מרגע עזיבתם של אנשי הביטחון ועד שחזרו לעצור אותי. למה חיכיתי? האם יכולתי לברוח? האם רציתי להיתפס? האם לא האמנתי כי מה שקורה הוא אמיתי? אינני יודע.

ד.

אני מתבייש לתאר את האירועים שהתרחשו בעקבות המעצר שלי. בכל פעם שאני חושב עליהם, חלק בתוכי פשוט רוצה למות, ותמיד ירצה. אבל את עצם העניין אפשר למסור בפשטות. הפתאומיות, המהירות וההקף הכמעט מלא של התפוררות הרצון והיכולת שלי לעמוד בחקירה בתנאי בידוד הפתיעו אותי לגמרי. הם הפתיעו גם אחרים. ממש התמוטטתי.

אנשי הביטחון עקבו אחר חברתי בדרכה אל ביתה וראו איך היא מוציאה משם מזוודות וקופסאות. הם הלכו עד למקום אליו לקחה את הציוד ואז עצרו אותה. בחצות, ביום השלישי למעצרי - יום שני שבא לאחר אותה שבת של המעצר - הוציאו אותי מהתא ועימתו אותי עם מה שמצאו. הכל היה שם, בתוך המזוודות: חומרי נפץ, נפצים, חוטי מתכת, כלים ומסמכים. הם רצו לשמוע על כל דבר, ובעיקר על כל מי שהיה מעורב.

שני דברים מאותו לילה זכורים לי בכירור. ראשית, בעת שהמתנתי לתחילת החקירה, אני זוכר שראיתי מחוץ לחלון משרדו של קולונל רוסאו, בקומה השנייה, בלוני אור בצבע כחול מקפיא. הערפל החורפי הוא שכרך עצמו סביב פנס הרחוב. ברקע נראה במלוא הדרו האפל בניין העיריה הנטוש, שקישוטי הוויקטוריאניים הבהיקו כברק שחור בגלל הלחות הלילית. הזיכרון השני היה

מראהו של רוסאו, החוקר הראשי, מוציא זוג כפפות גומי אדומות ממגירת שולחן הכתיבה שלו ולובש אותן בעת שהתקרב אלי. מאז, בכל פעם שאני רואה כפפות כאלה, אני נזכר באותו לילה.

רוסאו סימן לאנשי הביטחון האחרים לצאת ממשרדו, הדף אותי אל קיר והחל חובט בבטני. הוא התעלל בי באגרופיו, אבל זה היה כלום, שום דבר בהשוואה למה שאחרים בדרום אפריקה ובמקומות אחרים סבלו מידי משטרה פוליטית. מעט לאחר מכן פרצו לחדר אנשי הביטחון האחרים. גם הם רצו (או העמידו פנים שהם רוצים) לנסות את מזלם אתי. הם צווחו עלי, אך לא נגעו בי. החלקתי לרצפה, סמוך לקיר, יותר מהלם מאשר מכאב. באותו רגע ידעתי בוודאות כי ההתעללות תימשך עד שאשכר. זה היה הרגע שבו התחלתי לדבר.

בימים ובשבועות הבאים הם הפעילו בחקירות את שגרת החוקר הטוב והחוקר הרע; ואני ידעתי ולא ידעתי שזה מה שהם עושים. בקצב אטי, אבל בטוח, התחלתי לזמר. מסרתי את שמות החברים בארגון ARM בסניף קייפטאון - תחילה רק חברים ספורים, בתקווה שהאחרים יבינו ויברחו, ואחר כך עוד כמה, וכמה נוספים. רנדולף ויין, אדי דניאלס, ספייק דה קלר, סטפני קמפ, טוני טרו, מייק שניידר ואלן ברוקס. אז מסרתי שמות של אנשים שהכרתי בסניף יוהנסבורג, כולל את שמו של חבר יקר, יו לויין. אף על פי שהמעצרים החלו מיד, תחילה בקייפטאון ואז ביוהנסבורג, היו כאלה שהצליחו, למרבה המזל, להימלט. ככל שהארגון הלך ונפרם, הצליחה משטרת הביטחון לעלות על עוד קשרים, וערכה מעצרים נוספים במחוזות נטאל והכף המזרחי.

שלושה שבועות אחרי שנעצרתי הניח ג'ון הריס, אחד מחברי הארגון ביוהנסבורג שלא נעצרו, פצצה בתחנת הרכבת המרכזית בעיר. אף שניתנה התראה, ההתפוצצות התרחשה לפני שהפצצה נמצאה. אשה נהרגה, ילד אחד נותר קטוע אברים ועשרים ושלושה בני אדם נפצעו. מאוחר באותו לילה, נפתחה דלת התא שלי בתנופה ומאחוריה עמד ואן דייק, חיזור מכעס, עיניו קפואות מאחורי משקפיו. הוא צרח, "עשרים איש נהרגו ביוהנסבורג מפצצה שלכם. יהודי מזויין. עכשיו יתלו אותך." הוא חשב שהסתרתי ממנו את שמו של ג'ון הריס, כדי לאפשר את הפיצוץ. למעשה, את ג'ון פגשתי בנסיבות אחרות, אבל בכלל לא ידעתי שהוא חבר ב-ARM. המדיניות שלנו קבעה שאיננו מסכנים חיי אדם, לעולם. אני זוכר את ההבעה על פניו של ואן דייק, כאשר העביר את אצבעו לאורך צווארו, תחילה בתנועה איטית ובסוף במשיכת פתע מהירה, ואז הצביע עלי וסגר את דלת התא בטריקה.

באותו לילה לא יכולתי לשלוט באף שריר בגופי, רעדתי מחרדה עד עלות

השחר. אם החקירות של השבוע הראשון פתחו בי סדק, כעת נבקעתי לחלוטין. פחות או יותר (אם כי לא לגמרי) שפכתי כל מה שידעתי על הארגון. נותרתי בבידוד חמישה חודשים, אבל התפרקתי בחודשיים הראשונים, אולי אפילו בדקותיים הראשונות, של המעצר. שארית הכוח שעמדה נגד הרחף שלי לעשות הכל כדי לצאת משם - לזחול, להתחנן, לסחור - התמוססה באותו לילה. שרידי ההחלטה לעמוד לצד חברי, המחויבות לעשות את הדבר הנכון, והפחד ממה שאנשים יגידו או יחשבו אם לא אעשה כן - פשוט התאדו.

מאוחר יותר הבנתי כי למדתי עוד דבר בלילה ההוא. למדתי כי בשורש כל פחד שהיה לי, או יהיה לי אי פעם, שוכנת המחשבה הבלתי אפשרית, החלחלה מפני היכחדותי. האימה הסופנית הזאת שכנה בליבם של כל פחדי והזינה כל פחד שהתעורר בי מאז, ולו גם הפחות ביותר. כל פחד שימש מעין תזכורת קטנה לאותה אימה. היום, כשאני נפחד בעטיים של דברים טפלים, או נדאג בגלל דברים פעוטים יחסית, אני מודע לכך שפחדים שטחיים כאלה יכולים במהירות לחבר אותי לפחד הסופני העמוק.

כילד עשיתי דברים מסוכנים וטיפשיים. כמו כל הילדים. טיפסתי על סלעים בלי חבלים, שחיתי בזרמים בוגדניים ורכבתי על אופניים ללא מעצורים בדרכים הומות. כשבגרתי, פוצצתי עמודי חשמל וחמקתי מפני סיורים משטרתיים. אמנם הייתי מתוח ונרגש כשעשיתי דברים כאלה, אך לא היתה זו גבורה. היה שם, לכל היותר, אומץ לב כוזב וילדותי שנבע מחוסר מודעות. שום דבר לא סיכן באמת את חיי, ולכן איני חושב שהבנתי באמת מהו פחד. ללא ספק, פחד אמיתי לא חוויתי. אבל אז הבנתי אותו. אז באמת הבנתי אותו.

שלושה או ארבעה שבועות אחרי שהסתיימו החקירות העיקריות העבירו אותי מתחנת המשטרה אל הכלא המקומי ברחוב רולאנד. זמן מה ישבתי באחד מתאי המוות, ששימשו את הנידונים לתלייה עוד בתקופה שביצעו תליות בקייפטאון (החל משנות הששים בוצעו כל התליות בפרטוריה - ששים או שבעים הוצאות להורג בשנה). טיבו של התא עמד בניגוד למיקומו כחלק ממה שנקרא "שורת המוות". הוא היה רחב ידיים, שטוף שמש ואוורירי, ונמצא כבלוק נפרד של בית הסוהר. חציה העליון של הדלת כוסה ברשת צפופה, דרכה היה השומר הקבוע יכול לצפות באסיר, למקרה שזה ינסה לשים קץ לחייו. כתובות אחרונות של נידונים (הנחתי כי היו אלה גברים) נחרתו עמוק בתוך הקירות. הן ניכרו לעין גם מתחת לשכבות הצבע הרבות. באחת מהן, בפניה ליד הדלת, נכתב: "למה אדם פוחד מהמוות אבל המוות אינו פוחד מאף אדם?"

כמה אנשים עברו בתא הזה לפני שהוכלו לכסוף אל הגדרום - לא ידעתי. דבר

בחיי לא הכין אותי למקום כזה והשבועות שביליתי בו רק הגבירו את תשוקתי להימלט, בכל מחיר. בתחילה חשבתי שעלולים לתלות גם אותי, אבל אז התברר לי כי השלטונות מתכוונים לקיים את המשפט על פיצוץ התחנה בנפרד משאר הפרשות של ארגון ARM. ואמנם כך היה: ג'ון הריס נמצא אשם והוצא להורג בפרטוריה ב-1 באפריל, 1965. הוא צעד אל הגרדום כשבפיו השיר We shall overcome.

במבט לאחור, יכולתי בקלות לתלות את התמוטטותי באלימות שהופעלה נגדי, במעצר בבידוד, בחקירות ובפחד שנלווה אליהן, בשהות הקצרה בתא שנשמר פעם לנידונים למוות. אבל זו איננה האמת. למה שעבר עלי בעת המעצר היתה השפעה פחותה. למפגש עם עצמי היה חלק גדול יותר ברקיעת החומצה שאיכלה אותי. מהר מאוד - כמעט מיד עם המעצר - נוכחתי לדעת כי צפוי לי סיכוי לעשרים שנות מאסר או יותר, וכי תלוי מעלי גם איום סופי יותר, שלא אוכל לעמוד בו. יכולתי לשמוע בתוכי את השריקה הבלתי נשלטת של אוויר העמידות החומק החוצה. נחשפתי בהדרגה, חסר בושה, חסר מודעות עצמית, מבועת ועלוב. מסרתי שמות. בגדתי בחברים.

רבים מודים כשהם מושמים במעצר או תחת לחץ, רבים נשברים ומדברים. אבל אני עשיתי דבר גרוע מזה: העדתי במשפטים שהתקיימו בקייפטאון וביוהנסבורג נגד חברים ושותפים. שמונה או תשעה חברי ארגון נוספים הסכימו להעיד, ואחדים מהם אף עשו זאת (האחרים לא נקראו ושוחררו). לכגידה הזאת, שהתבצעה פנים אל פנים, היתה אחריותי לאין ערוך כבדה יותר. מיקומי במרכז של הארגון הפכה את עדותי למזיקה ביותר. בנובמבר 1964, במשפט שנערך לקבוצה שלנו מקייפטאון (אדי דניאלס, ספייק דה קלר, סטפני קמפ, טוני טרו ואלן ברוקס), יכולתי להגן על כמה מהם. למרות זאת סיפרתי לבית המשפט הכל על הגיוס, האימונים, הפגישות, הפיגועים, ומי עשה מה, היכן ומתי. לקראת סוף העדות נשברתי על דוכן העדים ובכיתי. אבל זה לא נגמר, עוד לא. במטוס צבאי חורק הוטסתי צפונה, להעיד ביוהנסבורג במשפטם של ברוך הירזון, ריימונד איינשטיין, פרד פראגר וחברי יו לויין.

רק אחד זוכה (פרד פראגר), השאר הלכו לכלא. אדי דניאלס ריצה חמש-עשרה שנים באי רובן; ברוך הירזון ריצה תשע שנים; יו לויין ריצה שבע שנים, ריימונד איינשטיין, טוני טרו, אלן ברוקס וספייק דה קלר ריצו שנתיים כל אחד, וסטפני קמפ ריצתה שנת מאסר אחת. לבסוף, אחרי חמישה חודשים, כשכבר לא נותר דבר למסור וכל המשפטים הושלמו, קיימו השלטונות את חלקם בעסקה המלוכלכת אתי, וסילקו אותי ממעצר ומדרום אפריקה, לתמיד.

ה.

עזבתי את דרום אפריקה ב־1 בינואר, 1965, בשיאו של הקיץ הדרומי, כשהייתי בן עשרים-וארבע. מעולם לא חזרתי. זה המקום שממנו באתי, זה המקום בו גדלתי. יש דברים שאני מתגעגע אליהם עד כדי כך שאיני יכול לשאת את המחשבה עליהם: התרבויות השונות והצבעים השונים הדרים יחד בכפיפה אחת, הים, השמש והאלונים, הכרמים למרגלות ההרים, ו(עכשיו) מעט המכרים שעדיין חיים שם או שחזרו לשם. אבל אינני מתגעגע להרבה יותר מזה: בוודאי לא לאלימות הגלומה בהיסטוריה של המקום הזה, ולא לכיעור ולעיוותים החברתיים המצויים בו עד היום, לא לתוקפנות שבאי השוויון המשווע, לא לאכזריות הטבועה באנשים ולא לאלימות הצפויה להימשך בעתיד הלא ברור של המקום. עכשיו, לאחר שהאפרטהייד הרשמי חוסל, אני מקווה שהאופטימיות בארץ הזאת תעלה בעוצמתה על בעיות הדמוקרטיה החדשה. אינני חש בנוח לחזור. רק מדי פעם אני משתוקק לבקר אולי במחוזות ילדותי.

מה שהתחיל יפה, כסופה של התבגרות ותחילתה של בגרות הפך, ב־1965, לארץ ישימון. הכל ירד לטמיון. הייתי סטודנט מוכשר באוניברסיטה, נשיא איגוד הסטודנטים של האוניברסיטה ונשיא איגוד הסטודנטים הארצי, פעיל במגוון רחב של נושאים וועדות. נחשבתי לנואם טוב, נמרץ, אמיץ ומכובד. ניבאו שאגיע רחוק. התבטאתי, צעדתי, הפגנתי וניהלתי תעמולה נגד האפרטהייד בכל דרך אפשרית. עזרתי לאסוף תרומות עבור מלגות לסטודנטים שחורים ו"צבעונים". ערכתי ביקורים בלתי חוקיים בעיירות ובמכללות של שחורים, במטרה ליצור קשרים עם האמיצים בין הסטודנטים ופעיליהם. הוזמנתי לוועידות מעבר לים. מתחתי ביקורת על אנשים שלא התייצבו למערכה. במאמר שפורסם זמן קצר לפני שנעצרתי (שמו, כמה מביך, היה "האומץ להזדהות") כתבתי אפילו כי "מי שאינו לציידנו הוא נגדנו". קראתי להקרבה וגרמתי לאנשים לצפות ממני לדברים דומים. ככל שגדלה מעורבותי בארגון, דחפתי לעוד ועוד פעילות. את החששות שעוררו בי מעשים שעשינו וסיבותיהם, הדחקתי. הסטתי את ספקותי ביחס לתועלת שהבאנו. כלל לא בדקתי מהם מקורות האנרגיה שלי, ולכטח לא חקרתי כיצד באו אלה לידי ביטוי בפעילות הפוליטית שלי. פעלתי כדי למשוך אנשים אל הארגון. הם האמינו בי והיו תלויים בי.

לאחר שנעצרתי ונחקרתי, התמוטטתי כמו מגדל קלפים. במשפט קייפטאון אחד השופטים שגזר את דיני אמר כי להתייחס אלי כמו אל עכבר יהיה עלבון לעכברים.

אין זה מפתיע שבשנים הבאות, חוץ מבני משפחה וכמה חברים יוצאי דופן,

רוב הרדיקלים הדרום אפריקאים התכחשו אלי, נידו אותי או התעלמו ממני. תנועת הסטודנטים הארצית, שאותה הנהגתי במשך שנתיים, ביקשה למסור לי כי נמחקתי מרשימת החברים למשך כל חיי. המפלגה הליברלית, שבה הייתי חבר עד שהתאכזבתי ממדיניותה, טרחה לשלוח אלי מכתב גירוש עסיסי. כשהגעתי לבריטניה, יעצו לי לא לנסות להתקבל לאוניברסיטה זו או אחרת, בגלל עוינות שעלולה להתעורר כלפי. הזהירו אותי שאני עלול למצוא את עצמי במצב מביך במקומות מסוימים, שם נמצאים גולים דרום אפריקאים. חבר ותיק המליץ לי לא ללמוד נושאים פוליטיים, ובוודאי לא ללמד נושאים כאלה. אנשים כתבו אלי בארסיות מבוקרת יותר או פחות, והציעו לי לזחול בחזרה אל המאורה שממנה באתי. המשורר הדרום אפריקאי הנודע סי. ג'י. דרייבר, חבר מימי האוניברסיטה, כתב רומן שדמותו הראשית - ללא ספק אני, בהסוואה קלה - מוצאת לבסוף להורג. מכר אחר כתב לי כי כאשר שמע מה קרה, נשבע להרוג אותי. אנשים חמקו מפני במתכוון. בלונדון, כל אימת שקלטתי באקראי את דמותו של גולה דרום אפריקאי שהכרתי, פניתי עורף וברחתי. ככלל, נמנעתי מלבוא העירה ועד היום אני מרגיש בה אי נוחות. מובן שהבעיה לא היתה בעיר, אלא בי עצמי.

1.

עד כאן תמצית המעטפת החיצונית בלבד של תולדות בגידתי. זמן רב עבר עד שהייתי מסוגל אפילו להודות במה שעשיתי. אני בספק אם אבין אי פעם באמת את ההיסטוריה הפנימית של פעולותי. כולנו מוכשרים להונות את עצמנו, במיוחד בחיפוש אחר האמת.

אנשים שדיברו אתי אז על מה שעשיתי נטו להביע את עצמם באחת משתי דרכים. אלו שנקטו בדרך הנדיבה אמרו: אין מי שיודע איך היא או הוא היו מגיבים במצבי לחץ דומים, קלים או קשים ככל שיהיו, ולכן אין זה מן התבונה לשפוט אחרים. אך אז הייתי תוהה מדוע איננו יודעים כיצד נגיב. האם איננו מכירים את עצמנו די הצורך? האם זו הסיבה שלפעמים אנחנו פועלים מתוך ערפל של חוסר מודעות עצמית, ומכניסים עצמנו למצבים שבהם לא היינו צריכים להימצא מלכתחילה? או שמא, משום שאיננו יכולים לחזות מצבים כאלה מראש, איננו יודעים כיצד להגיב עד שאנחנו מוצאים עצמנו בתוכם? בכנות אינני יודע.

אחרים אמרו: איך יכולת לעשות דבר כזה? למען השם, למה נהגת כך? למה התמוטטת מהר כל כך ובגדת באופן מוחלט כל כך? כמעט אין זה נתפש שאדם כמוך יכול היה לעשות דברים כאלה. את השבירה בכידוד עוד אפשר להכין. רוב

האנשים נשברים. אבל להרחיק לכת עד כדי מתן עדות מטעם המדינה הארורה הזאת נגד שותפיך? למה? איך יכולת לשאת את עצמך בזמן שעשית את הדברים הללו, שלא לדבר על האפשרות לשאת את עצמך אחר כך?

ההסבר הפשוט ביותר והמוכן מאליו הוא לומר שהייתי מוג לב. פחדנות לשמה יכולה להסביר המון. אבל מדוע? לא הייתי פחדן לפני המעצר ולא בהשקפותי, לפחות אינני חושב שהייתי. פעלתי וסיכנתי דברים שרוב חברי לא העזו לסכן. בשום אופן לא חזיתי או תיכננתי את מה שקרה במעצר: למעשה אין להעלות על הדעת כי יש מי שמתכנן דבר כזה. ואם אכן היתה זו פחדנות, כיצד אפשר להסבירה בנסיבות שלי? המסקנה שהגעתי אליה היא שלא כל הבחירות שלנו הגיוניות כמו שהיינו רוצים, במיוחד לא אלה הגורליות. אולי נכון יותר לומר כי הן מזנקות מתוכנו, מונעות קדימה בידי זרמים עמוקים של פחד חייתי, דחפים של הישרדות, תוקפנות, חוסר ביטחון, כאב, שנאה, תשוקה או רעב - צפים על פני השטח, בלתי צפויים, ובכוחם לרחוק הצידה ערכים, אמונות, מוסר, תרבות, ריסון, היגיון וכבוד עצמי. לא תמיד אולי, אך לפעמים אלה הם פני הדברים. אני חושב שזה מה שקרה לי כאשר בחרתי את הדרך בה הלכתי. זו היתה בחירה והיא היתה שלי: למרות הלחץ, הפחד והבלבול, אף אחד לא הכריח אותי. אני זוכר שבחיפוש אחר מוצא או צידוק עשיתי חשבון פשוט של עלות מול תועלת, חישבתי מה יקרה אם אעיד נגד חברי ומה יקרה אם לא אעיד. אבל יש לי גם הרגשה שהבחירה נישאה קדימה על גליה החזקים של אנרגיה מסוג אחר, כזו הבאה לפני שיקול הדעת. אחד הזרמים מתחת לפני השטח היה הפחד, פחד איום. וזה היה מסובך עוד יותר, עמוק יותר. מצאתי את עצמי בתוך מצב שהבאתי עלי בלי להתכוון, בלי להבין שהוא עשוי לבוא ובלתי להתכוון לקראתו. זה היה כמו להתעורר לתוך סיוט של אחר, או אולי לתוך חייו של אחר. אבל זה לא היה סיוט, אלו היו חיי. זו היתה המציאות, והיא היתה נוראה, ואני הייתי מוכרח לברוח.

עכשיו אני מבין שעד למעצר חייתי בשקר. לא שקר מחושב - ובכל זאת שקר. נכון שהיתה לי מודעות כלשהי למתח בין אישיותי לבין סוג העבודה שביצעתי, אבל לא יכולתי להבין זאת אז. לכן עטיתי עלי קליפה חיצונית כוזבת: העמדת פנים, הצגה מתמשכת שצמחה על רקע תחושה של חוסר ביטחון, פחד להיות קטן וחוסר משמעות, והצורך שנבע מכך - להרשים אנשים. היום אני בטוח: חשתי שהפעילות הפוליטית מעניקה לי ביטחון ומעמד שהיו חסרים לי. אבל המעורבות שלי קיבלה חיים משל עצמה. היא הרחיקה אותי גם מהבנה נכונה של מגבלותי וגם מהיכולת לקבל אותן. החיים האישיים, החברתיים והפוליטיים

שבניתי לעצמי, שהיו מוצלחים לכאורה, הונחו על יסודות רעועים. כאשר הועמדה הדמות ששיחקתי למבחן, נמס האיפור, הזקן המזויף נפל, החגורה פקעה והמכנסיים השאולים החליקו ארצה. השחקן הקטן והעירום שגילה כי המחזה אליו נקלע הפך להיות החיים עצמם, ברח מן הבמה והתחנן לקבל שחרור מהתיאטרון. אולי הרשיתי לעצמי להיות מעורב מדי במאבק שדרישותיו היו מעבר ליכולותי.

ז.

אנסה להסביר למה כוונתי. אינני מתכוון לומר שלא האמנתי בערכים אשר הצבנו מול אלה של האפרטהייד והדיכוי: זה היה משטר מתועב. אלא שהיו דרום אפריקאים לבנים אחרים, רדיקלים אף הם, שתיעבו בכל ליבם את האפרטהייד, ועזבו את הארץ כדי לחיות מעבר לים, או נשארו בה בלי להסתבך במעורבות מסוכנת. הם החליטו שאינם מחויבים למאבק בחייהם. הם ידעו למתוח קו בין התנגדות אמיצה אך זהירה לבין סכנה, והיו מסוגלים לחיות לצד הקו הזה. רבים מהם היו מפורזים באוניברסיטאות ולימדו מקצועות שונים בבריטניה, בצפון אמריקה ובאוסטרליה. אחדים אפילו ביקרו מדי פעם בדרום אפריקה לצורכי מחקר או ביקורים משפחתיים ואחדים מהם חזרו לחיות שם באופן קבוע מאז בוטל משטר האפרטהייד.

כיצד נמנעו מלחצות את הסף אל תוך אזור הסכנה? מה עצר בעדם מלהתחייב בחייהם למטרה, בארץ או מחוצה לה? כמתנגדי אפרטהייד נאמנים, מדוע לא קשרו את גורלם במאבק? אחדים עשו זאת, כמובן, אבל היה זה קומץ של יוצאי דופן. הרוב היו כנים דיים לדעת כי המאבק אינו מאבקם, לא באמת, לא באופן אישי, ולא באופן בלעדי, ולפחות לא במובן שדורש מחויבות מוחלטת, עד כדי אבדן קריירה, משפחה וחיים. במקום שבו היתה להם המשמעת העצמית, המודעות והיושר להתאים את מידת מעורבותם ליכולתם, או לעזוב את הארץ, במקום זה שגיתי אני כשחציתי את הקווים לתחום הסכנה. אמנם עשיתי זאת מתוך תיעוב אמיתי של המשטר, אהדה לאלה שסבלו ממנו וסולידריות איתם, אבל ללא המידה ההכרחית של הבנה עצמית ומחויבות אישית. אבל מדוע? איך קרה שלקחתי אחריות על כל הקורה בדרום אפריקה וחתרתי לשינוי, בלי לקבל תחילה אחריות על עצמי? האם זה איננו הפשע האמיתי שלי, הפשע הראשון, פשע של חוסר מודעות עצמית, והאם כל פשעי האחרים לא נבעו ישירות ממנו?

איני יכול לענות על השאלות שאני מעלה. קו המחשבה הזה עשוי לסייע במתן הסבר להתנהגותי: אך ייתכן שאין בכוחו להסבירה. אולי הוא רק מעלה יותר שאלות מתשובות.

ואולי די לדעת בפשטות, שמבחינה פוליטית ומוסרית התנהגתי בצורה מבישה, מזיקה ולא הוגנת. נקודת מוצא אחרת איננה אפשרית לשום מטרה או הקשר. כל ניסיון להסביר כיצד התרחשו הדברים הללו יישמע כהצטדקות בכיינית, ניסיון להסיט את האחריות למקום אחר, ולהטילה על בני אדם או על המצב. אין לי כוונה כזאת. זה הייתי אני. אני בחרתי להיות מעורב. אני פעלתי. אני אחראי לכך שהחלקתי החוצה כנחש. אני מתחרט על כך מאוד. אילו יכולתי לשנות את העבר, הייתי עושה זאת. אבל איני יכול. הוא יוסיף להתקיים שם. הוא חייב להישאר שם. יהיו שיאמרו כי משום כך הדבר הטוב ביותר שאוכל לעשות הוא לשתוק, לא לומר עוד מלה על דבר ולהסתלק בזחילה. אבל לי יש עוד מה להגיד.

ח.

האירועים הללו היו נקודת מפנה, גם בשבילי וגם בשביל האחרים: סיום וגם התחלה. איני חושב כי מי מאיתנו ציפה ברצינות שאי פעם דבר כזה יקרה ובוודאי שלא צפינו כיצד זה יקרה. לאחר שזה קרה, פנו המעורבים בכיוונים שונים לגמרי. החיים שהיו לנו לפני אותו בוקר שקט ביולי 1964 פשוט התפרקו. חברויות שעמדו בשיא פריחתן התמוססו; קשרי עבודה, שנראו מחושקים בכבלי פלדה, התפרקו; קריירות חדלו כהרף עין; חברויות בארגונים פקעו, גם אלה שנועדו להימשך כל החיים; רכוש נעלם. הכל נתלשו פתאום מתבניות היום-יום. החיים הקודמים, שאירועי אותה שנה חיסלו, זכו רק לעתים נדירות לקבורה הולמת.

מאז אותו בוקר בו נעצרתי ונלקחתי בניידת לא ראיתי עוד את הרחוב בו גרתי, ולא את השכונה בה גדלתי. עדיין יש בכוחי לדמיין הכל, קפוא, כמו שהיה ביולי 1964. נשלפתי מתוך מארג חיי ונקלטתי במערכת, תחילה בקייפטאון ואחר כך בפרטוריה. המערכת בלעה אותי, עיבדה אותי ולבסוף ירקה אותי ביוהנסבורג, לאחר חמישה חודשים. משם עזבתי את הארץ שלא על מנת לשוב אליה. שנה לאחר מכן הגיעו בעקבותי לבריטניה כמה ספרים ומעט חפצים אישיים, פריטים מזמן אחר וממקום אחר. הם הגיעו בתיבת עץ, בעת שאני גרתי בבית אבן מקפאי בגבול הוולשי ולימדתי בבית ספר קרוב באוסוֹסְטְרִי. מצאתי את התיבה ערב אחד כשחזרתי הביתה; היא הושלכה לפני דלת הבית, בשלג, מנודה ונטושה.

אלה שנכלאו ובני משפחותיהם סבלו מאוד. אחדים שוחררו לפני המועד, אבל אחרים ריצו את עונשם עד תום. רק אחד, אדי דניאלס, נשאר בדרום אפריקה אחרי השחרור, האחרים עזבו אותה. כולם נשאו באומץ ובכבוד את מה שנמלטתי ממנו, ובכל פעם שאני חושב על כך אני מוצף בושה. במשך השנים ניסיתי להתקשר עם כולם, במכתב או באמצעות מתווכים, כדי לבקש סליחה על החולשה, הכישלון והבגידה שלי. אחדים, בנדיבות יוצאת מהכלל (כמו אדי דניאלס וסטפני קמפ), השיבו ישירות או התקשרו אלי - במכתב, לפעמים בעזרת הודעות שנמסרו בידי אחרים, פעם בטלפון, ומדי פעם בדואר אלקטרוני. אחרים, שאני מבין ללבם, מעולם לא השיבו. ההתנצלות שאני חב להם, לכולם, היא מן הסוג שאין להביעו במלים, או בכל דרך אחרת שאני מכיר. אלה שלא נעצרו, שהצליחו לברוח, יצאו כולם לגלות ונאלצו לבנות לעצמם חיים חדשים, כאלה או אחרים, מחוץ לדרום אפריקה. כמה מהם חזרו לשם לאחר נפילתו של משטר האפרטהייד.

ט.

כשאני מסתכל לאחור, הזמן שחלף מאז עזבתי את דרום אפריקה ובאתי לחיות בבריטניה נראה לי דחוס וגם מתוח: לפעמים הוא עף, ולפעמים זוחל. בתחילה דבר לא קרה, ובכל זאת קרה הרבה. במשך כחמש־עשרה שנים חייתי כאדם שהוא חצי־ער, חצי־מת. על פני השטח, תיפקדתי פחות או יותר כשורה. בניתי לאט קשרים והתחלתי בפעילויות שחיברו אותי לקיום היומיומי במקום החדש הזה. קודם לכול, נסעתי משם בניסיון למצוא לעצמי כיוון: עבדתי בקיבוץ בישראל ולאחר מכן כשכיר בחווה בדרום ארצות הברית. חזרתי לבריטניה ובמשך שנה לימדתי בבית ספר בשְׁרוֹפְשִׁיר. העדר כיוון ונדודים איפיינו גם את התקופה שבאה לאחר אותה שנה. לבסוף השלמתי את לימודי וקיבלתי כמה עבודות זמניות באוניברסיטה. המזל האיר לי פנים וקיבלתי הצעת עבודה קבועה בעיר יורק.

אבל לא היה לי הרבה יותר מזה, היו אלה רק חצי חיים. איך אפשר היה שיהיה אחרת? את המסגרת החיצונית של הקיום היומיומי אפשר לבנות מחדש מהר למדי, אך את היושרה אי אפשר לקומם בקלות כזאת. במיוחד קשה להחזיר לעצמך תחושה בסיסית כלשהי של הערכה עצמית. תהליך השיקום לוקח זמן. כמו טיפול בשן רקובה או בפצע מוגלתי, יש למצוא תחילה את מקור הזיהום ולנקותו, ורק אז מתאפשר הריפוי, אחרת הוא מתפשט. ובכל זאת, מוכרחים לרצות להביט בזיהום.

ואני בתחילה לא רציתי, או אולי לא יכולתי. בוודאי לא הייתי מסוגל לכתוב את הדברים שאני כותב כאן. התפתלתי בניסיון למצוא הצדקה, או אפילו הסבר כלשהו, שישחרר אותי מן האשמה על התנהגותי. עצם יכולתם של כמה חברים טובים בכלל לסבול אותי באותו שלב היתה בעיני כמעט נס. כי כל זמן שלא קיבלתי על עצמי את האחריות ולא התעמתתי איתה, לא היה לי סיכוי להתייצב על קרקע בטוחה: לא יכולתי להיפטר מהעמדת הפנים ומהחולשה, ולכן לא היה לי סיכוי להצמיח שורשים בריאים. מי שאינו מאמץ אל ליבו את האמת, מאמץ לו אשליות, תקוות, הזיות.

נישאתי והתגרשתי, פעמיים בזו אחר זו, בסוף שנות השישים ובתחילת שנות השבעים, גרמתי עוד כאב ושבר. אני מניח שבמערכות היחסים הללו קיוויתי למצוא אישור וקבלה שיאפשרו לי לקבל את עצמי. אבל אי אפשר לשמר יחסים כאלה - ואולי גם כל סוג אחר של יחסים - בלי ליבה של כבוד עצמי. ואותו כבוד עצמי עוד הלך ופחת אצלי לאחר הפרידות. פיתחתי תלות בגלולות שינה, וכאשר אלה עמדו לאזול הייתי נתקף פאניקה. תחושות הפחד וחוסר האונים שתקפו אותי כשהייתי בידי משטרת הביטחון המשיכו ללוות אותי, ושני חלומות חוזרים נתנו להם ביטוי. באחד, דימיינתי שוב ושוב כי לא כל חומרי הנפץ שצברנו התגלו. חלק מהם נותרו בתוך מזוודה מתפוררת בתא שמירה כלשהו, ועמדו להתפוצץ ולפגוע באנשים. בחלום השני הייתי בעיצומה של שחייה לעבר בריטניה. בגרסאות שונות של החלום ראיתי לפעמים את הצוקים הלבנים של דובר, או את בתי הפרלמנט שהועתקו אל החוף, או איזה סמל אחר של בריטניה, מבצבצים מעבר לאופק. הייתי שוחה מתוך תחושת הקלה שהנה אני כמעט מגיע. אבל אז, סירת מנוע קטנה היתה מדשדשת לצדי. בתוכה היו ואן דייק, ואן וייק, ולפעמים גם רוסאו, מנופפים אלי, צוחקים ואומרים: "שחה, בחור, שחה, אנחנו נתפוס אותך לפני שתגיע לחוף." זמן מה נמצאתי בטיפול של פסיכיאטר. הוא היה איש חביב שהזכיר לי את ביקר מתוכנית הטלוויזיה החבובות. ביקרתי אצלו אחת לשבוע בביתו הוויקטוריאני המרשים, מחוץ ליורק. שעון קיר גדול תיקתק לאט בחדר הכניסה. להבת גז ליחששה באח שבחדר העבודה שלו. דיברנו. היו שתיקות ארוכות. כלום לא השתנה. חשבתי שאני צריך להחליף עבודה, לצאת למקום אחר, לשנות את שמי או לעזוב את אנגליה. ברגע השפל נדמה היה כי אין יותר טעם להמשיך, אבל תאוות החיים שלי התגלתה בכל חוסנה. אובדן החיים נראה לי מפחיד, התאבדות נראתה מפחידה עוד יותר.

י.

אין טעם להוסיף ולתאר כאן את תקופה זו של חצי-חיים. אבל בערך באותו זמן קרו שני דברים שחוללו את השינוי.

ראשית, ב־1980 הגיעה לסיומה מערכת יחסים חשובה. האשה, שהיתה יקרה לי מאוד, הלכה לה לדרכה. הרגשתי עזוב. זו היתה תחושה מוכרת שנבלעה בתחושה רחבה יותר של דימוי עצמי ירוד. היא דמתה לצעקה בתוך עמק, בין הרים, הרועמת וחוזרת אליך מכל הכיוונים, אופפת אותך סביב.

בערך באותו זמן, או קצת לאחר מכן, ביקרתי שני חברים בלונדון, ג'יל וטוני הול (שניהם ארכיטקטים), והתחלנו לדבר על אירועי 1964. זמן מה לפני כן השתחרר מבית הסוהר אחרון הכלואים בחבורה, אדי דניאלס. ג'יל, אדם שהכרתי היטב ובטחתי בו לגמרי, אמר פתאום: "לא. זה בכלל לא היה בסדר. לא משנה מה היו הלחצים, זה לא היה בסדר להתנהג כך."

אני יודע שקשה להאמין, אבל עד אותו רגע לא הרשיתי לעצמי להודות באמת הפשוטה הזאת.

תחושה של חוסר משמעות התיישבה עלי כמו עננת ערפל שאינה מתפוגגת. את כל עבודתי, ופעילויותי ביצעתי בתחושת ריקות וחוסר שחר. הן היו כמו חזית שמאחוריה כרעתי בסתר, מבויש ומפוחד, חרד להתגלות ולא יכול לצאת. הבנתי שחמקתי מפני האמת על עצמי ועל הדברים שקרו ב־1964. ושעכשיו מתבררות תוצאותיה של אותה התחמקות.

התחלתי ללכת למטפל בשם רובין שוחט, אצלו ביקרתי במשך זמן מה באופן סדיר. קשה לתאר את שהתרחש בפגישות ההן. לא היה שם דבר דרמטי. ישבנו על כרים גדולים בדירה קטנה וקולות של שוק־רחוב טיפוסי של מערב לונדון היתמרו מעלה. בהתחלה חשבתי שזה מטופש, לא הבנתי איזה דבר משמעותי כבר יכול להתרחש שם. "אין לי מה להגיד לך", הוא אמר לי כבר בהתחלה, כשברוב בורותי בזתי לתהליך כולו. אבל עברנו את השלב הזה ותוך זמן קצר גיליתי שהוא אינו מניח לי להתחמק משום דבר. כשהתפתלתי, התגרה בי. כשניסיתי להסביר ולעקוף, חתך אותי והחזיר אותי לדברים שעשיתי ולמה שהרגשתי. למדתי שיעור פשוט, בעל חשיבות עצומה בשבילי: למדתי לקבל אחריות על מה שעשיתי. לא על הסיבות ולא על הנסיבות, אלא על כך שאני עשיתי את זה. שבגרתי בשותפי. שהייתי האשם ולא הקורבן. אני בחרתי, אני פעלתי. התנהגתי באופן מחפיר, מחריד. לא יכולתי לשנות את מה שעשיתי: יהיה עלי לחיות עם זה. הגם שהחרטה שלי גדולה, את העבר אי אפשר לשנות. הבגידה שלי, בניגוד לכגידות אחרות, היתה ציבורית וגלויה, ולא פרטית וחבויה.

אי אפשר היה להסתיר אותה, להדחיק אותה או לחמוק ממנה. יש אנשים שתמיד ישנאו אותי. יהיה עלי לקבל זאת. אבל לא היה צורך שאשאר חסוך שינה ומוגבל. מצאתי את הדרך להמשיך הלאה.

י"א.

בתחילת 1984 זרקתי את גלולות השינה. הייתי אז באוסטרליה ועסקתי במחקר. למשך זמן מה עוד היתה שנתי קטועה וקלה, כמו שכבת מים דקה של גאות בנסוגה הרצה במהירות על פני החול בחוף ים שטוח מעלה אדוות. אבל אז היא החלה להעמיק, כמו גאות חדשה. מעט מעט, לאורך חודשים רבים, חזרה אלי השינה הרגילה ואיתה תחושת החיים.

בשנים שבאו לאחר מכן הלכו ופחתו החלומות החוזרים שלי, עד שכמעט נעלמו. התחלתי לחשוב במושגים חדשים על חשיבות היחס בין האישי לפוליטי. החיוניות שבה אלי באיטיות והתחלתי להקדיש עצמי להוראה ולתלמידים. השקעתי מרץ רב במחקר ובכתיבה, בשאיפה לתרום לתחום עיסוקי. לראשונה הרגשתי כי אני יכול לקבוע את חיי כאן בבריטניה ולהכות בה שורשים, וגם הרגשתי נוח יותר עם חברי לעבודה. האפשרות להקים משפחה, שבעבר נראתה בלתי אפשרית או בלתי רצויה, הפכה עכשיו לאתגר, לתוכנית לעתיד שאינו שקוע בעבר. היום, כהורה לשני ילדים שעדיין לא סיימו את מחצית שנות לימודיהם בבית הספר, מוטלת עלי אחריות מעשית ורגילה, מחויבות ודאגות המרוכזות סביב הילדים וצרכיהם. את העבר, כמובן, אי אפשר לשנות וגם לא לשכוח, אך העתיד תמיד פתוח.

אף על פי שהאירועים אותם תיארתי יהיו תמיד חלק מן ההווה שלי, אני מרגיש היום מרוחק מאוד מאותו בוקר קר ביולי 1964, שבו הכל החל, או הכל נגמר. יש ימים שבהם אני מוצף גלים חסרי שליטה של בוש וסלידה מעצמי, ונדמה לי שאני עומד לטבוע. תחושת הייאוש חוזרת ואני מבקש לברוח ולהסתתר. אבל למדתי להאמין שלא רק אפשר להמשיך בלי להרפות, אלא גם מוכרחים. פשוט אין דרך אחרת: יש לזכור את העבר ולקבל אחריות עליו כדי שאפשר יהיה לחיות בהווה ולתרום לעתיד; צריך ללמוד מאותו עבר כדי לא לחזור אליו שוב לעולם; וצריך להעביר אותו הלאה.

מאנגלית לבנה ליטני